

İnciller Tahrif Edildi mi? Metin Kritiği ve Tercüme Meselesi Bağlamlarında Bir Değerlendirme*

Zafer Duygu**

Öz

“Kitab-ı Mukaddes Kritiği” ifadesi, kutsal metinlerin bilimsel açıdan analiz edilmesi amacıyla geliştirilmiş birçok yöntemi kapsamaktadır. Metin kritiği bu yöntemlerden biridir ve mevcut el yazmalarının karşılaştırılması temelinde özgün metinlerin inşa edilmesine yönelik arayışları içermektedir. Bu yöntemin geleneksel İncil metinlerini ihtiva eden eski el yazmalarına uygulanması önemli sonuçlara ulaşmaya olanak vermektedir. Bir metnin bir dilden başka bir dile aktarılmasını tanımlayan tercüme faaliyeti ise eski metne yeni dilde yeniden hayat vermek anlamına gelmektedir. Ancak tercüme, kendisine has kusurlar da barındıran bir eylemdir. Nitekim Yunanca İncil metinleri çok eski tarihlerden itibaren birçok farklı dile tercüme edilmişlerdir. Bu makale, bir taraftan metin kritiği perspektifinden verilen örnekler, öte taraftan ise tercüme metinlere ilişkin birtakım tespitlerden hareketle, geleneksel İnciller’in tarihsel açıdan güvenilir belgeler olup olmadıkları sorusunu tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitab-ı Mukaddes, Hıristiyanlık tarihi, Metin kritiği, Tercüme, İnciller

* Bu makale, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) şahsıma tahsis ettiği 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu kapsamında, Amerika Birleşik Devletleri’nin North Carolina Eyaleti’nde yer alan Duke Üniversitesi’nin Religious Studies Bölümü’nde yürütmekte olduğum projenin bir parçasını oluşturmaktadır. Destekleri ve yardımları nedeniyle TÜBİTAK’a ve değerli çalışanlarına teşekkür ederim.

** Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümü, [zaferduygu.zd(at)gmail.com]. <http://orcid.org/0000-0002-8762-9850>

Were the Gospels Altered? An Evaluation in the Contexts of Textual Criticism and Translation Problem.

Abstract

The term “biblical criticism” covers many methods developed for the scientific analysis of the sacred texts. Textual criticism is one of these methods and searches for the construction of original texts on the basis of comparison of the existing manuscripts. The application of this method to ancient manuscripts containing traditional Gospels texts allows reaching important results. The translation activity defines the transfer of a text from one language to another basically means to revive the old text in the new language. However, translation is an action with its own flaws. As a matter of fact, the Greek Gospel texts have been translated into many different languages from the very early periods. This article discusses the question of whether the traditional Gospels are historically reliable documents through the examples given from the perspective of the text criticism on the one hand and on the other hand in the context of some determinations on the translation of these texts.

Key words: The Bible, history of christianity, textual criticism, translation, Gospels.

GİRİŞ

Kitab-ı Mukaddes, Hristiyanlar'ın kutsal metinlerini de içermektedir. Bu kitap, Hristiyan bakış açısıyla "Eski Ahit" ve "Yeni Ahit" diye iki kısımdan oluşmaktadır. Eski Ahit, büyük bir ölçüde Tanah'tır; Tevrat (Torah) ve Zebur'u da içeren Yahudi kutsal yazılarını tanımlamaktadır. Yeni Ahit ise dört İncil'le başlamakta; Elçilerin İşleri Kitabı'yla sürmektedir. Ardından Pavlus'a, bazı havarilere veya erken dönemde cemaatin önde gelen öteki bazı isimlerine atfedilen Mektuplar kısmını içermektedir. Nihayet Vahiy denilen bir kısım ile beraber sonlanmaktadır. Burada zikredilen İnciller aslında anonim metinlerdir. Çünkü yazarları ve nerede yazıldıkları bilinmemektedir. Kilise ise belirli zaruretler çerçevesinde bu anonim metinleri II. yüzyıldan bu yana Matta, Markos, Luka ve Yuhanna diye adlandırmaktadır. Aynı bağlamda İnciller'in "Tanrı sözü" olduğu kabul edilmektedir. Zira bu metinler "ilâhî vahiy" olarak görülmektedir.

Bununla beraber Yeni Ahit Kitabı tarih boyunca tartışılmıştır. Bu tartışmalar arasında iki tanesi özellikle öne çıkmaktadır: Birinci olarak; Kilise'nin Antik Çağ'da onca metin arasında hangi ölçüde dayanarak bazı metinleri seçip Yeni Ahit'e dâhil ettiği, birçok öteki metni ise gelenek dışında bıraktığı konusu su götürün bir tartışmadır. Nitekim araştırmacılara göre hangi metinlerin kanon¹ dâhilinde yer alacağına nasıl belirlendiğine dair tatmin edici bir açıklama henüz dile getirilmiş değildir.² İkinci olarak; dört İncil metni çeşitli gerekçelerle tarih boyunca eleştirilmiştir. Bu doğrultuda, Hristiyanlık tarihinin birçok evresi, kristoloji gibi eski sorunlarla beraber İnciller hakkındaki tartışmaları da içermektedir. Kaynaklara bakılırsa, İnciller (i) bazen sıradan Hristiyanlar'ın zihinlerinde ciddi soru işaretleri yaratmışlardır. (ii) Kimi zaman pagan yazarların Hristiyanlığa yönelik eleştirilerinde öne çıkarılmışlardır. (iii) Bazı dönemlerde ise Hristiyan düşünürler için çözülmesi ya da açıklanması gereken sorunlu bağlamlar içermişlerdir. Bu olguları aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

(i) Çok eski dönemlerde bile İnciller'i eleştirel bir gözle okuyan sıradan bazı Hristiyanlar, bu metinlerin çelişkili olduğu izlenimine kapılmışlardır. Onlar, zihinlerindeki endişeleri giderebilecekleri yollar aramışlardır. Örneğin IV. yüzyılda Gallia bölgesinden Hedibia isimli Hristiyan bir hanım, o dönemin önde gelen Hristiyan

¹ Yun. κανὼν *kanōn* "kural; cetvel, ölçü sopası". Kabul edilmiş ilkeler ve yine teamüllerle oluşturulmuş liste olarak tanımlanabilir. Literatürde farklı kullanımlarına rastlanmakta ise de, burada, Kitab-ı Mukaddes'i oluşturduğu kabul edilen yazıların listesi anlamında kullanılmaktadır. Detaylar için bk. Zafer Duygu-Kutlu Akalın (ed.-haz.-terc.), *Kristolojiye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar* (İstanbul: Divan Yayınları, 2018), 32.

² Michael J. Kruger, *Canon Revisited: Establishing the Origins and Authority of the New Testament Books* (Wheaton, Illinois: Crossway, 2012), 15.

düşünürü Hieronymus'a (İng. Jerome) bir mektup yollamıştır. Hedibia, bu mektupta somut örnekler üzerinden İncil metinleri arasındaki çelişkilere dikkat çekmekte; Hieronymus'tan tatmin edici açıklamalar beklemektedir. Mektup, on iki ayrı soru içermektedir. Örneğin birisi şudur: İsa'nın mezarına Mecdelli Meryem ile öteki Meryem'in (Μαριὰμ ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία) gittiklerini öne süren Matta 28/1 pasajı, mezara Mecdelli Meryem'in, Yakup'un annesi Meryem'in ve Salome'nin (Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Σαλώμη) gittiklerini ileri süren Markos 16/1-2 pasajıyla niçin çelişiktir?³ Hedibia'nın İnciller'i karşılaştırarak okuyup yorumladığı anlaşılmaktadır. Hıristiyan dünyanın entelektüelleri ise bu gibi sorularla sıkça karşılaşmışlardır.⁴

(ii) İnciller'in çelişkileri meselesi Hıristiyanlığın yumuşak karıdır. Tarih boyunca dinsel sebeplerle Hıristiyanlığı dışarıdan eleştirmek isteyenler, İncil metinlerinden kullanışlı argümanlar bulabilmişlerdir. Örneğin II. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın yükselişi karşısında bu dine yönelik eleştirel metinler kaleme alan Celsus (II. yüzyıl) veya Porphyrios (y.233-y.305) gibi pagan yazarlar, Hıristiyanlığın temel teolojik iddialarını incelerken o zamanlar emsalleri arasında sivrilmekte olan İnciller'i de konu etmişlerdir. Pagan yazarlar, İnciller'in çelişkili metinler oldukları, maddi hatalar içerdikleri, ilk defa yazılmaları sonrasında Hıristiyanlar tarafından birçok defa tahrif edilerek değiştirildikleri gibi iddialar gündeme getirmişlerdir.⁵

(iii) Hıristiyan düşünürler Antik Çağ veya Geç Antik Çağ gibi dönemlerde bazı uygulamaları veya açıklamalarıyla İnciller'in sorunlu metinler oldukları algısını sonraki nesillere miras bırakmışlardır. Örneğin II. yüzyılda Markion (y. 85-y. 160), o zaman mevcut İnciller arasından Luka İncili'yle bağlantılı olduğu tahmin edilen ve kendisince düzenlenen bir tanesini seçmiş; diğer tüm

³ Carl R. Holladay, *A Critical Introduction to the New Testament: Interpreting the Message and Meaning of Jesus Christ* (Nashville: Abingdon Press, 2005), 42; Ayrıca krş. Raymond Van Dam, *Leadership and Community in Late Antique Gaul* (Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 1985), 75.

⁴ W.H. Fremantle-Philip Schaff (İngilizce trc.), *The Sacred Writings of St. Jerome*, (Jazybee Verlag, 2017), 238 (ayrıca diğer bazı mektuplar ve sorular da burada bahis konusu edilmektedir).

⁵ Celsus açısından bk. Henry Chadwick (ed.-trc.), *Origen: Contra Celsum* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980); ayrıca bk. R. Joseph Hoffmann (ed.), *Celsus, On the True Doctrine: A Discourse against the Christians* (New York: Oxford University Press, 1987); Porphyrios açısından bk. R. Joseph Hoffmann (ed.-trc.), *Porphyry's Against the Christians: The Literary Remains* (New York: Prometheus Books, 1994).

İnciller'i ve hatta Yahudi kutsal yazılarını tümüyle reddetmiştir. Tatianus (y. 120-y. 180), İnciller'i, farklı metinler arasındaki çelişkileri ve maddi hataları ortadan kaldıracak bir usulle tek bir uyumlu metin halinde düzenlemiştir.⁶ Bu iki yazarın hareket noktası aynıdır: Onlar, İnciller'in hem Yahudi kutsal yazılarıyla hem de kendi aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırmayı dilemişlerdir. Bir sonraki aşamada Iulius Africanus (y. 160-y. 240), Matta ile Luka'nın İsa'nın soy kütüğü hakkında verdikleri çelişkili bilgileri açıklamaya çalışmıştır. III. yüzyılda Origenes (184-253), İnciller arasında çelişkiler bulunduğunu; hatta bu çelişkilerin hacim itibarıyla iman sarsacak ölçüye tekabül ettiğini söylemiştir.⁷ Origenes'in çözümü, İnciller'in tarihsel ve literal değil alegorik okunup yorumlanması şeklindedir. Böylece o, kutsal gördüğü metinleri sorun kaynağı olmaktan çıkarmak; bunun yerine sorunu çelişkili (gibi görünen) metinlerin alegorik gizemini çözemeyen insan zihninin yetersizliğine havale etmek istemiştir.⁸ IV. yüzyıl sonlarında Ioannes Khrysostomos (Altın Ağızlı Yuhanna, y. 349-407), İnciller'in farklı oluşlarına ilgi göstermiştir. O, detaylardaki çelişkiler üzerinde durulmaması gerektiğini, bu çelişkilerin verilmek istenen büyük ve temel mesajlara hâlel getirmeyeceğini ileri sürmüştür. Augustinus (354-430) ise İncillerdeki çelişkilerin yalnızca görünüş itibarıyla öyle olduklarını öne sürmüştür. Augustinus'a göre, İnciller'in iman dolu bir yürekle okunması bütün çelişkileri ortadan kaldıracaktır. O, İncil yazarlarından her birinin ilâhî yönlendirme sebebiyle Mesih'in başka bir boyutunu tasvir etmek üzere metinlerini yazdıkları kanaatindedir. Böylece Augustinus'a göre İnciller arasında

-
- ⁶ Markion için bk. Charles E. Hill, "Polycarp Contra Marcion-Irenaeus Presbyterial Source in AH 4.27-32", *Studia Patristica*: c. XL, ed. Frances Margaret Young, Mark J. Edwards, Paul M. Parvis (Louvain: Peeters, 2006), 399-412 (bilhassa bk. 403); Andrew Gregory, *The Reception of Luke and Acts in the Period Before Irenaeus* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 173-210; Tatianus için bk. Emily J. Hunt, *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian* (Londra-New York: Routledge, 2003); Craig L. Bloomberg, *The Historical Reliability of the Gospels* (Illinois: InterVarsity Press, 1987), 2-5; Alphonzo Augustus Hobson, *The Diatessaron of Tatian and the Synoptic Problem: Being an Investigation of the Diatessaron for the Light Which It Throws Upon the Solution of the Problem of the Origin of the Synoptic Gospels* (Chicago: Chicago University Press, 1904), 33 vd.
- ⁷ Maurice F. Wiles, *The Spiritual Gospel: The Interpretation of the Fourth Gospel in Early Church* (New York: Cambridge University Press, 1960), 15.
- ⁸ Origenes'in önerisi için bk. Muhammet Tarakçı, "Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010): 183-213; Francis Watson, "The Fourfold Gospels", ed. S.C. Barton, *The Cambridge Companion to the Gospels* (New York: Cambridge University Press, 2006), 34-52 (atf için bk. 46).

uyuşturulacak bir sorun yoktur. Çelişki zannedilenler ise İncil yazarlarınınca izlenen metodun yansımasıdır.⁹

Bütün bu somut veriler, İnciller'in çok eski tarihlerde de tartışıldıklarını göstermektedir. Nitekim İnciller XVIII. yüzyıldan itibaren ciddi bilimsel araştırmaların da konusudur. Peki, ama modern araştırmalar ışığında yukarıda zikredilen tartışmalar hakkında neler söylenebilir? İnciller gerçekten de problemlerli metinler midir? Örneğin İnciller'in tahrif edildikleri iddiası doğru mudur? Eğer öyleyse bunu kanıtlamak mümkün müdür? Veya Hıristiyan düşünürlerin yukarıda kısaca aktarılan uygulamaları veya açıklamaları tatmin edici midir? Bu makale, bu gibi soruları belirli bir perspektiften ele alıp inceleme amacı taşımaktadır.

Makale, ele aldığı konuyu iki temel bağlam üzerinden analiz etmektedir. Öncelikle; Kitab-ı Mukaddes kritiği kapsamında araştırmacılara büyük yardımlar sağlayan "metin kritiği" adlı bir yöntem tanıtarak örneklendirilecektir. Aslında bu konuyu başka bazı bilimsel yöntemler ışığında farklı yönleri itibarıyla sorgulamak da mümkündür. Ancak bu mütevazı makalenin hacmi, metin kritiği yöntemiyle sınırlı tutulacaktır. İkinci olarak; İnciller'in hem Antik Çağ'da hem de modern dönemde çeşitli dillere yapılan bazı tercümelemleri birkaç somut örnek üzerinden tartışılacaktır. Böylece, geleneksel İnciller'in tarihsel metinler olarak değeri bu iki bağlam üzerinde belirgin kılınmak istenmektedir. Bununla beraber makale, giriş mahiyetinde bir değerlendirmedir.

1. Metin Kritiği ve İnciller

Dinlerin kutsal metinleri modern dönemde bilimsel araştırmaların da konusudurlar. Kitab-ı Mukaddes buna örnek oluşturmaktadır. XVIII. yüzyıldan itibaren rasyonel temelde eleştirel bakışı ve bilimsel yöntemleri esas almaya başlayan araştırmacılar, Kilise'nin geleneksel inanç ve iddialarını

⁹ Michael R. Licona, *Why Are There Differences in the Gospels? What We can Learn From Ancient Biography*, (New York: Oxford University Press, 2017), giriş kısmı; Francis Watson, *Gospel Writing: A Canonical Perspective* (Michigan, Grand Rapids: W.B. Eerdmans, 2013), 29-43; Daryl Cornett, "Harmonization in the Patristic Period", *Harmony of the Gospels*, ed. S.L. Cox-K.H. Easley (Nashville, Tennessee: Holman Bible, 2007), 267-270; Robert A. Ziegler, "Augustine of Hippo's Doctrine of Scripture: Christian Exegesis in Late Antiquity", *Primary Source* 5/2 (2015): 33-39; Nicholas Adams, "A Disharmony of the Gospel", *The Vocation of Theology Today: A Festschrift For David Ford*, ed. T. Gieggs-R. Muers-S. Zahl (Eugene, Oregon: Cascade, 2013), 96-97.

da bu sayede yıkılmışlardır.¹⁰ Örneğin modern araştırmalarda Hıristiyan metinleri “Tanrı sözü” olarak görülmemekte; tıpkı öteki antik metinler gibi, insanlarca oluşturulmuş kaynak belgeler olarak incelenmektedir. Bu yaklaşımın zaruretine şüphe yoktur. Zira yapılacak analizin bilimsel çerçeveye kazanması, bunun eleştirel yaklaşım temelinde, belirli yöntemler ışığında olması şartına bağlıdır. Nitekim Kitab-ı Mukaddes konulu modern araştırmalar, bu kitabı oluşturan metinlerin anlamlarına ve bağlarına ilişkin analizler temelinde “Kitab-ı Mukaddes Kritiği” diye tanımlanmaktadır.¹¹

Kitab-ı Mukaddes Kritiği tabiri, İncil araştırmalarında kullanılan bilimsel yöntemleri de ifade etmektedir. Alman Aydınlanması’ndan itibaren bilhassa deist ve Protestan teologlar, kutsal yazıların rasyonel gözle okunması ve yorumlanması noktasında hayati önem taşıyan metotlar ortaya koymuşlardır. Bu metotlar, aynı konunun farklı yönlerini ve bağlarını öne çıkarıp derinlemesine irdeleyen; ardından da adeta “ampirik bilgi” niteliği taşıyan bilimsel sonuçlara ulaşma olanağı sunan yöntemlerdir. Bu kapsamlı meselenin tarihçiler özelinde “teknik yeterlilik” başlığı altında ele alınması meselenin ayrı bir boyutudur. Çünkü bir araştırmacının cümlesiyle, “lingüistik ve teknik yeterlilik olmaksızın antik bir metnin (ve Hıristiyan metinlerinin) anlamlı şekilde yorumlanması mümkün değildir.”¹² Bu bağlamda, bilim insanları, bugün adına “metin kritiği”, “tarihsel kritik”, bilhassa bu ikinci başlık altında “kaynak kritiği”, “form kritiği”, “redaksiyon kritiği” gibi birçok yöntem ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda İngilizce literatürde “lower criticism” şeklinde tanımlanan; şimdilerde ise daha çok

¹⁰ Bu konuya dair daha detaylı bir anlatım için bk. William R. Farmer, *The Synoptic Problem: A Critical Analysis*, (New York: The Macmillan Company-Londra: Collier-Macmillan Limited, 1964), 1-4

¹¹ Kitab-ı Mukaddes Kritiği konusunda Türkçede istisna olmaları nedeniyle takdiri hak eden giriş mahiyetindeki araştırmalara örnek teşkil etmesi açısından bk. Muhammet Ali Bağır, “Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Ocak-Haziran 2014): 279-310 (Yazar, bu makaleyi yüksek lisans tezinden üretmiştir); Şehmus Demir, “Kitab-ı Mukaddes’i Mitojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’an Kıssalarının Tarihsel Gerçekliği”, *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (Bahar 2014): 103-122; Yasin Meral, “Spinoza’nın Teolojik-Politik İncelemesinde Tanah Eleştirisi”, *Mukaddime* 6/1 (2015): 19-46; Asım Duran, “Aydınlanma ve Kutsal Kitap Yorumunun Tarihsel Dönüşümü”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/2 (2017): 111-128; Salahattin Polat, “Çok Anlamlı, Çok Boyutlu ve Disiplinlerarası Bir Kavram: “Metin Tenkidi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/1 (2008): 7-28; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Vakfı, 2010).

¹² Ernest Cadman Colwell, “Biblical Criticism: Lower and Higher”, *Journal of Biblical Literature* 67/1 (1948): 1-12 (atf için bk. 1).

“metin kritiği” tabir edilen yöntem çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu yöntem, emsalleri gibi, İnciller hakkındaki araştırmalarda bilimsel nitelikte mühim sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

1. Metin Kritiği Nedir?

Bugün Kitab-ı Mukaddes’te yer alan hiçbir metin “otograf” değildir.¹³ Bir başka deyişle, bu metinlerin hiçbirisi kendi yazarının özgün el yazısını içeren özgün el yazmasında bugüne kadar gelmemiştir. Hristiyanlar’ın (ve Yahudilerin) kutsal metinleri, tarihsel sürecin belirli bir döneminde kaleme alınmalarından sonraki yüzlerce yıllık süreçte, müstensihler tarafından tekrar tekrar istinsah edilerek (kopyalanarak) oluşturulmuşlardır. Bu kopya metinler, özgün yazarların kendi metinleriyle uyumlu mudur? Metin kritiği (İng. *textual criticism*); işte bu sorudan hareketle bugün elimizde olan kopya el yazmalarının tespiti, mukayesesi ve buradaki hataların tashihi temelinde, daha eski zamanları temsil eden, ama günümüze ulaşamayan “özgün” ve “otantik” metnin aslında ne söylediği sorusuna yanıt aramaktadır.¹⁴ Amaç, sonraki bilinen el yazmalarının içeriğinden önceki bilinmeyen orijinal metnin içeriğine ulaşmaktır.¹⁵ Mesela şu örneğe bakalım:

Matta 6:9 πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου
Göklerdeki Babamız, adın kutsansın

Luka 11:2 πάτερ, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου
Baba, adın kutsansın

Yukarıda, özgün el yazması elimizde olmayan bir rivayetin iki ayrı varyantını görüyoruz. Zira Matta ile Luka metinlerini içeren el yazmaları, müşterek bir rivayeti ya da rivayetin bir kısmını yukarıdaki gibi iki ayrı varyant halinde içermişlerdir. Ancak görüldüğü gibi bu sırada aralarında

¹³ Otograf, bir yazarın veya kişinin kendi elinden çıkan yazı anlamındaki teknik terimdir.

¹⁴ Konuya dair detaylar için bk. Arie van der Kooij, “Textual Criticism”, *The Oxford Handbook of Biblical Studies*, ed. Judith M. Lieu-J.W. Rogerson (New York: Oxford University Press, 2006), 579-590.

¹⁵ Yeni Ahit araştırmalarının bir alt disiplini olarak metin kritiği yönteminin Batı’da XVII. yüzyıldan itibaren gösterdiği gelişim için bk. Dirk Jongkind, “The Text and Lexicography of the New Testament in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, *A History of Biblical Interpretation. Volume 3: The Enlightenment through the Nineteenth Century*, ed. Alan J. Hauser-Duane F. Watson (Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans Publishing Company, 2017), 274-299.

bazı farklar da bulunmaktadır. Luka, Matta'da πατερ ἡμῶν ("Babamız") şeklinde geçen kısmı sadece πατερ ("Baba") şeklinde nakletmiştir. Luka, Matta'nın metninde Baba'nın göklerde olduğunu anlatan ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ifadesine kendi metninde yer vermemiştir. Müstensihler tarafından yüzlerce yıl sonra kopyalanmış el yazmalarında bulunan bu iki ayrı varyantın hangisi özgündür? Metin kritiği yöntemi, mevcut el yazmalarının karşılaştırılması temelinde işte bu gibi soruları yanıtlama çabasına yardımcı olmaktadır. Nitekim yukarıdaki örnek özelinde Matta'daki anlatımın özgün olduğu görüşü yaygındır. Çünkü birçok eski el yazmasında Luka'nın pasajı Matta'ya benzer şekilde daha uzun verilmiştir. Bu olgu uzmanlara göre Luka'daki pasajın müstensihler tarafından Matta'daki pasajla uzlaştırılmak istendiğini göstermektedir.¹⁶

Yeni Ahit metinlerinin otograf nüshaları kısa süre sonra kaybolmuş olmalıdırlar. Bunun temel sebebi; bu metinlerin o zamanlar zaruri olarak çok kırılğan ve hassas yapıdaki papirüsler üzerine yazılmalarıdır. Nitekim erken dönemde Kilise yazarları otograf nüshalardan söz etmemişlerdir. Bunun gibi, bu otograf nüshalardan yapılan ilk kopyalar da bugün elde değildir. Anlaşıldığı kadarıyla 150-200 yılları arasında çok sayıda kopya metin ortaya çıkmıştır ve bu kopyalama süreci yıllar geçtikçe artarak sürmüştür. Bu olgudan hareketle, Yeni Ahit metinleri bugün üç grup kaynak üzerinden yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bunların ilki Yunanca el yazmalarıdır. İnciller Yunanca yazılmışlardır; ama aynı zamanda sonradan bu metinler Yunanca olarak defalarca kez kopyalanmışlardır. İkincisi, versiyonlar, yani tercümeledir. Yeni Ahit'in metinleri II. yüzyıldan itibaren Latince ve Süryanice başta olmak üzere birçok başka dile çevrilmişlerdir. Üçüncüsü ise antik dönem Kilise yazarlarının bu metinlere yaptıkları atıflardır.¹⁷

Metin kritiği yöntemini esas alan bir çalışma üç işlemi gerektirmektedir. Önce mevcut el yazmaları araştırılıp derecelendirilmelidir. Nitekim Batı'da Erasmus'la (ö.1536) birlikte (*Textus Receptus*)¹⁸ başlayan süreçte toplanan bu

¹⁶ Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (Londra-New York: United Bible Societies, 1971), 154.

¹⁷ Leon Vaganay, *An Introduction to New Testament Textual Criticism*, (Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1991), 5-46, 91.

¹⁸ Tabir, Latince "Kabul edilen metin" anlamındadır. Adını, Elzevir Edisyonu diye bilinen 1633 tarihli eserin önsözünden almakla beraber, büyük ölçüde Erasmus'un 1516 tarihli Yunanca metnini ifade etmektedir. Erasmus'un Yunanca Yeni Ahit metni Reformasyon döneminde Almanca ve İngilizce'ye yapılan çevirilere esas oluşturmuştur. Nitekim metin XIX. yüzyıla kadar Yunanca Yeni Ahit'in standart edisyonu sayılmış, bunun sonrasında yapılan eleştirilerle gözden düşürülmüştür. Konuya dair detaylar için bk. Bruce M. Metzger-Bart D. Ehrman, *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*, 4. baskı, (New York: Oxford University Press, 2005), 137-165.

el yazmalarının edisyonları yapılmıştır. İkinci aşama, metnin muhtemel en eski varyantının tespitine yönelik çalışmadır. Hıristiyanlar'ın Yeni Ahit'i daha ziyade tercüme metinlerden bildikleri de bir gerçektir. Dolayısıyla bir tercüme metin seçilirken başlıca amaç, yazarın özgün metninin burada hangi ölçüde yansıtıldığı meselesidir. Son olarak özgün metin veya buna daha yakın metin ortaya konulmaktadır. Metinsel varyasyonların anlaşılması ve bilinmesi, bu metnin erken yüzyıllarda nasıl anlaşıldığı sorusunu da belirli ölçüde yanıtlamaktadır. Böylece metin kritiğinin yöntemi; her bir el yazmasının toplanıp analizi, metinlerdeki değişikliklerin ve hataların titizlikle tespiti ve hangi varyantın otograf metne daha yakın olduğunun kararlaştırılmasıdır.¹⁹

Yukarıda bahsi geçen üçüncü aşama, yani ilk iki aşamanın ardından özgün metnin ortaya konulması işlemi belirli ölçütler dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu bağlamda bazen nicelik kavramı öne çıkmaktadır. Çünkü daha fazla sayıdaki el yazmasında beliren bir rivayetin daha az sayıdaki el yazması varyantlarına tercih edilmesi genellikle makul bir usuldür. Aynı şekilde el yazmalarının yaşı da büyük kıymet taşımaktadır. Zira daha eski tarihli el yazmalarında geçen rivayet(ler)in daha sonraki el yazmalarına tercih edilmesi akla yatkındır. Bunun neticesi olarak, sayıca çok ve/veya kronoloji açısından daha eski el yazmalarındaki rivayetlerin özgün veya daha özgün olması olasılığı daha yüksektir. Ancak mesele bazen bu kadar basit değildir. Çünkü başka faktörler de devreye girebilmektedir. Örneğin İsa hakkında bir rivayetin iki ayrı varyantının bulunduğunu düşünelim. Bunlardan birisinin III. yüzyılı, diğerinin ise V. yüzyılı temsil eden el yazmalarında geçtiğini farz edelim. Normal koşullarda III. yüzyıla ait el yazmalarındaki varyantın tercih edilmesi daha doğru bir usuldür. Ama V. yüzyılı temsil eden el yazmaları II. yüzyılı temsil eden başka el yazmalarından kopyalanmış olabilirler. Bu takdirde durum değişecektir. Çünkü artık V. yüzyılı temsil eden el yazmalarının seçilmesi daha doğru olacaktır. Hatta bunlar sayıca daha az olsalar da durum yine değişmeyecektir. Dolayısıyla burada bahsi geçen prensipler değişken yapıdadır. Ayrıca el yazmalarındaki tanıklıkların kalitesi, coğrafi olarak yaygınlık durumu, okumanın zorluğu, nihayet özgün yazar ile dil, üslup ve teolojik görüş yönünden uyum gibi başka bazı ölçütler üzerinde de durulmaktadır.²⁰

¹⁹ Eldon J. Epp-Gordon D. Fee, *Studies in the Theory and Method of New Testament Textual Criticism*, (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 2000), 3.

²⁰ Daha detaylı anlatım için bk. Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writing*, 2. b. (New York: Oxford University Press, 2000), 447-450.

2. Metin Kritiği Özelinde İnciller'in Problemleri

İnciller meselesi ilk bakışta görüldüğünden daha geniş kapsamlıdır. Zira mesele yalnızca dört İncil metniyle sınırlı değildir. Hıristiyanlığın erken yüzyıllarında birbirlerinden farklı görüşler savunan çok sayıda inanç akımı bilinmektedir. Bu akımlar, İsa'nın şahsiyeti ve görevi meselesi başta olmak üzere birçok konuda başka düşünceler taşımışlardır. Örneğin III. yüzyılda Kilise yazarı Romalı Hippolytus (ö. 235), *Tüm Sapkınlara Reddiye* adlı meşhur eserinde söz konusu bu Hıristiyan cemaatlerden otuz üç tanesini ismen saymakta ve tanımlamaktadır.²¹ Bir diğer Kilise yazarı Salamisli Epiphanius (ö. 403), 374-375 yılları civarında yazdığı *Panarion* adlı Yunanca eserinde altmış kadar Hıristiyanlık akımından bahsetmektedir.²²

Bu akımlara mensup Hıristiyanlar kendi ellerinde bulunan kendilerine has, yani kendi teolojik düşüncelerini içeren ve yansıtan metinleri "özel" ve "kutsal" görmüşlerdir. Diğer cemaatlerin ellerindeki metinleri ise "sapkın" görüşler içerip "ortodoks" olmadıkları gerekçesiyle reddetmişlerdir. Örneğin "Yahudi-Hıristiyanlar" denilen gruplar kendilerine has İnciller'i esas almışlar, diğer birçok İncil'i (ve söz gelimi bugünkü geleneksel İnciller'i) reddetmişlerdir. Mesela Mısır merkezli ve "Gnostik" veya "Doketik" oldukları söylenen kimi cemaatler başka metinleri benimsemişlerdir. IV. yüzyıl öncesinde Hıristiyan dünyada İncil benzeri çok sayıda metnin geniş çaplı şekilde kullanımda oldukları bilinmektedir. Geleneksel Kilise, II. yüzyıl sonlarından IV. yüzyıl ortalarına kadar geçen süreçte, çetin mücadelelerin ardından bunlar arasından dört tanesini kutsal metin hüviyetine bürümüştür. Bu bağlamda Kilise'nin gelenek dışında bıraktığı bu belgeler bilim dünyasında "Öteki İnciller" veya "Apokrif İnciller" diye tanımlanmaktadır. Öteki İnciller'in kimisi, Thomas İncili ya da Yakup İncili, bugün tam bir metin olarak eldedir. Diğer bazıları, örneğin Ebionitler İncili veya Egerton Papirüsü 2, küçük fragmanlar halinde günümüze ulaşmışlardır. Bütün bu İnciller, Hıristiyanlığın Antik Çağ'da ne denli geniş bir inanç yelpazesinde şekillendiğini kanıtlamaları ve Hıristiyanlar için İnciller'in sayısının başlangıçtan beri bugünkü gibi dört olmadığını göstermeleri bakımından büyük önem taşıyan belgelerdir.²³

²¹ Bu kitap *Φιλοσοφούμενα ἢ κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος* (*Philosophoumena, Felsefi Öğretiler*, Lat. *Refutatio Omnium Haeresium* ismini taşımaktadır. Ancak on kitaptan oluşan, Yunanca yazılan ve bugüne tam bir metin olarak ulaşamayan bu eserin kesin olarak Hippolytus'a ait olup olmadığı tartışmalıdır.

²² Detaylar için bk. Duygu, *İsa, Paolus, İnciller*, 123-182.

²³ Burada söz konusu edilen konunun detayları için bk. Bart D. Ehrman, *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew* (New York: Oxford University Press, 2003); öteki İncillerden birçoğunun özgün metinleri ve İngilizce trc. için bk. Bart Ehrman-Zlatko Pleše, *The Apocryphal Gospels: Texts and Translations* (New York: Oxford University Press, 2011); Ayrıca bk. Bart D.

Bu konunun esas problemlili tarafı şudur: Bugün bu İnciller'in metinlerini (tam olarak ya da fragmanlar halinde) ihtiva eden el yazmalarından hiçbirisi II. yüzyıl öncesine gitmemektedir. Daha açık bir ifadeyle, bugün elde olan kanonik veya apokrif bütün İnciller, kopyanın kopyasının kopyası... niteliği taşıyan sonraki yüzyıllarda oluşturulmuş metinlerdir. O hâlde metin kritiği yöntemi açısından kanonik veya apokrif İnciller arasında pek bir fark yoktur. Ancak Hıristiyan dünyada dört İncil zamanla geniş çaplı şekilde kabul gördüğü için, kanonik İnciller'le ilişkili el yazmaları çok daha büyük bir hacme tekabül etmektedir.

Bu bağlamda Yunanca Yeni Ahit'e ait altı bine yakın el yazması söz konusudur. Almanya'nın Münster şehrindeki Institute for New Testament Textual Research'ın 5664 tane el yazmasını kaydettiği belirtilmektedir. Bu el yazmaları II.-XVI. yüzyıllar arasında üretilmişlerdir. Bunlar dört kategoride incelenmektedirler: (i) Batıda "uncial" denilen yazı stili kullanılarak papirüslere yazılan ve II.-VIII. yüzyıllar arası dönemi temsil eden 99 tane eski el yazması. (ii) Yine aynı yazı stiliyle majüskül olarak III.-X. yüzyıllar arasında üretilen 306 tane el yazması. (iii) Daha ziyade Orta Çağ'a has miniskül harflerle yazılıp IX.-XVI. yüzyılları temsil eden 2856 adet el yazması. (iv) Yeni Ahit'in litürji okumaları için seçilmiş pasajlarından (İng. *Lectionary*) oluşan, IV.-XVI. yüzyıllar arasında oluşturulan 2403 el yazması. Ayrıca bunlara ilaveten II. yüzyıldan itibaren Yeni Ahit'in Latinceye, Süryanice'ye, Kibticeye, Ermeniceye, Etiyopyaca'ya yapılan çevirilerini içeren yazmalar da mevcuttur.²⁴

Bir kez daha belirtmek gerekir ki, bu el yazmalarının istisnasız tümü kopya metinler içerirler. Bunlar arasında papirüs ve parşömen niteliğinde olanlar kronoloji itibariyle daha eski tarihlere gitmektedirler. Yeni Ahit'in ve İnciller'in küçük parçalarını ihtiva eden kimi papirüsler III. ve IV. yüzyıllardan kalmaz. 200 yılı öncesinden günümüze çok az sayıda papirüs ulaşabilmiştir. Yuhanna'nın birkaç pasajını veya Elçilerin İşleri'nin bir kısmını içeren bir-iki papirüs ise belki en eski 200 yılı civarını temsil etmektedir. Yaklaşık üç yüz kadar metin parşömenlerde bulunmaktadır. Bunlar arasında da III. yüzyıl öncesine kadar gidebilenler belki bir elin parmakları kadardır.²⁵

Ehrman, *Lost Scriptures: Books That did not Make It Into the New Testament* (New York: Oxford University Press, 2003); Aynı bağlamda şu eser de önemlidir: Wilhelm Schneemelcher (ed.), Robert McLachlan Wilson (İngilizce trc. ed.), *The New Testament Apocrypha, vol. 1, Gospels and Related Writings* (Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 1991).

²⁴ Bart D. Ehrman, *Studies in the Textual Criticism of the New Testament*, ed. Bruce M. Metzger, (Leiden-Boston: Brill, 2006), 3-4.

²⁵ Graham Stanton, *Gospel Truth? New Light on Jesus and the Gospels* (Valley Forge, Pennsylvania: Trinity Press, 1995), 35-39; John M. Court, "The Growth of the New

İşte bu eski el yazmaları arasında Batıda *Chester Beatty Papyri* ve *Bodmer Papyri* diye tanımlanan iki ayrı koleksiyon özellikle çok önemlidir. Bunları mühim kılan, kronolojik olarak en eski tarihleri temsil etmeleridir. Bilim dünyasında yaygın kullanılan Gregory-Aland numaralandırma sistemine göre P45, P46 ve P47 numaralı el yazmaları *Chester Beatty Papyri*; P66, P72 ve P75 numaralı el yazmaları ise *Bodmer Papyri* bünyesinde yer almışlardır. Söz konusu papirüsler Michigan ile Vatikan'da muhafaza edilmektedirler.

Chester Beatty Papyri Yunanca kullanılarak oluşturulmuş on bir el yazmasıdır. Bunların yedi tanesi Eski Ahit'in, üç tanesi Yeni Ahit'in bazı kısımlarını, bir tanesi ise Enok Kitabı ile bilinmeyen bir Hıristiyan vaazını ihtiva etmektedir. Konuya Yeni Ahit özelinde bakıldığında, yukarıda da söylendiği gibi P45, P46 ve P47 papirüsleri bahis konusu olmaktadır. P45 dört İncili ve Elçilerin İşleri'ni içermektedir. Burada otuz kadar fragman bulunmaktadır. Matta'nın 20-21 ve 25-26 kısımlarından bazı parçalar; Markos'un 4-9 ve 11-12 kısımlarından bazı parçalar; Luka'nın 6-7 ve 9-14 kısımlarından bazı parçalar; Yuhanna'nın 4-5 ve 10-11 kısımlarından bazı parçalar, nihayet Elçilerin İşleri'nin de 4-17 kısmından bazı bölümler burada mevcuttur. Metinler burada Matta, Yuhanna, Luka, Markos ve Elçilerin İşleri şeklinde sıralanmışlardır. Paleografik araştırmalara göre bu fragmanlar III. yüzyılın birincisinden kalmışlardır.²⁶

P46 yazmaları P45'ten daha eskidirler ve III. yüzyılı, hatta belki 200 yılı civarını temsil ederler. P46, Pavlus'a ait veya atfedilen mektupları içeren bir kodekstir. Romalılar 5-6 ve 8-15'ten bazı parçaların yanında, İbraniler, Efesliler, Galatyalılar, Filipililer, Koloseliler tamamıyla; 1. ve 2. Korintliler büyük oranda; 1. Selanikliler ise kısmen burada bulunan mektuplardır. P47 ise Yeni Ahit'in Vahiy bölümünden 9-17 kısma ait on kadar yapraktır. Bu da muhtemelen III. yüzyılı temsil etmektedir.²⁷

Bodmer Papyri bünyesindeki P66 Yuhanna'yı içermektedir ve III. yüzyıldan kalmadır. P72 çeşitli materyalle beraber 1. ve 2. Petrus mektuplarını ve ayrıca Yahuda'yı içermektedir. III. yüzyıl ile IV. yüzyıl

Testament", *The Oxford Handbook of Biblical Studies*, ed. Judith M. Lieu-J. W. Rogerson (New York: Oxford University Press, 2006), 522-523 (Yazar, Nil Nehri'nin Batisında bulunan Oxyrhynchus fragmanlarından birindeki Yuhanna, 18/31-33 ve 18/37-38 pasajlarının 125 yılı dolaylarını temsil ettiğini belirtmektedir).

²⁶ Frederick Fyvie Bruce, "The Chester Beatty Papyri", *The Harvester* 11 (1934): 163-164.

²⁷ Dirk Jongkind, *An Introduction to the Greek New Testament* (Wheaton, Illionis: Crossway, 2019), 52-53.

arasında çeşitli tarihlere atfedilen P75 ise Luka ve Yuhanna'yı ihtiva etmektedir.²⁸

Bunların dışında *Codex Sinaiticus* ile *Codex Vaticanus* bilim dünyasında geniş çaplı ilgi gören kutsal yazı koleksiyonlarıdır. *Codex Sinaiticus*'u önemli kılan, hem eski tarihleri temsil etmesi, hem tamamlanmış metin olması ve hem de çok iyi bir metinden kopyalanmasıdır. 1844 yılında Constantin von Tischendorf tarafından Sina Dağı'ndaki Aziz Catherina Manastırı'nda keşfedilmiştir. Von Tischendorf, 1853 ve 1859'da da aynı manastıra yaptığı ziyaretlerle koleksiyonun tamamını elde etmiştir. *Codex Sinaiticus* Eski Ahit'i ve Yeni Ahit'i içermektedir. Ayrıca IV. yüzyılı temsil etmektedir. Aynı şekilde *Codex Vaticanus* da bu dönemden kalmıştır. Kapsamlı bir el yazmasıdır ve tamamlanmış metinlerden oluşmaktadır. Nitekim İnciller'i, Katolik Mektupları ve Pavlus'a ait veya atfedilen mektupların çoğunu içermektedir. Bu koleksiyon bugün Vatikan Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Ancak bu kütüphaneye nasıl getirildiği konusu bilinmemektedir. Aynı bağlamda başka bazı koleksiyonlar da önem taşımaktadır. Yunanca Eski ve Yeni Ahit'i kapsayan ve V. yüzyılı temsil eden *Codex Alexandrinus*; Eski ve Yeni Ahit'in bazı parçalarını ihtiva eden *Codex Ephraemi Rescriptus*; V. yüzyıldan kalan *Codex Bezae*; ayrıca muhtemelen VI. yüzyılı temsil eden *Codex Washingtonensis* burada zikredilmelidir.²⁹

Bütün bu anlatılanlar, metin kritiği bağlamındaki araştırmaların arka planıdır. Ortada hiçbir otograf metin yok iken bunca kopya metin bulunduğu göre, bu kopya metinleri oluşturan müstensihler ön plana çıkmaktadırlar. Çünkü onların kopyaladıkları metinlere bilinçli veya bilinçsiz müdahaleleri, özgün metinlerin veya bu metinlerdeki anlamların ve bağlamların birçok örnekte değişmesi sonucunu vermiştir.

Kopyalama işlemi her defasında hataya davetiye anlamı taşımaktadır. Yeni oluşturulan bir nüshada, özgün metinle karşılaştırma yapılmış bile olsa birçok hatanın bulunması muhakkaktır. Pek çok hata içeren kopya nüshanın daha sonraki kopya nüshalara esas teşkil etmesi ise ilk kopya nüshadaki yanlışların tekrar nakledilerek yayılması demektir. Üstelik ortaya konulan her yeni nüshanın miras aldıkları dışında kendi müstensihinin yeni hatalarını içereceği de gerçektir.³⁰ Peki, ama bu sorun nereden kaynaklanmaktadır?

İnciller'in erken yüzyıllarda çok kırılğan yapıdaki papirüsler üzerine kopyalandıkları daha önce belirtilmişti. Papirüslerde kısa zamanda ve

²⁸ Jongkind, *An Introduction to the Greek New Testament*, 53-54.

²⁹ Jongkind, *An Introduction to the Greek New Testament*, 54-63.

³⁰ Brooke Foss Westcott-Fenton John Anthony Hort (gözden geçirenler, sunum ve ek kısmı), *The New Testament: In the Original Greek* (Londra-New York: Macmillan, 1896), 4-5.

kolayca ortaya çıkan yıpranmalar, hasarlar, bilhassa okunamayan bölümler, bu papirüs nüshaları esas alınarak oluşturulan sonraki kopyalara da sirayet etmiştir. Söz gelimi papirüs üzerinde okunamayan bir kısmın kopya yoluyla yeni oluşturulan bir metinde de yer alması beklenemez. Papirüslerin bu kullanışsız yapısı, kopya metinlerde hatalar; metinler arasında uyumsuzluklar ve çelişkiler ortaya çıkması neticesini vermiştir. Herhangi bir rivayetin birçok farklı varyantına rastlanması bir ölçüde bu olgunun bir sonucudur. Bununla beraber entelektüel yetersizlik de burada önemli bir faktördür. Müstensihler, esas aldıkları metinlerde karşılaştıkları bazı kelimelere, notlara, hatta kullanılan modele yabancı kalabilmişlerdir. Onlar, bazen metindeki birçok şeyden emin olamamışlardır. Bu yüzden bu müstensihlerin niyetleri takdir edilmekte ise de, neticenin başarısız olabildiği belirtilmektedir.³¹ Ancak yine de, burada müstensihlerin istemsiz hataları ve bu hatalar nedeniyle metinlerin tahrif olması durumu söz konusudur.

Bu doğrultuda Matta İncili örnek olarak gösterilebilir. 80-85 yılı civarında, bilinmeyen bir yazar tarafından kaleme alınan, II. yüzyıl ortalarında “Matta” diye adlandırılmaya başlanan ve IV. yüzyılda da Yeni Ahit kanonuna dâhil edilen bu İncilin özgün metni aslında muammadır. Çünkü o Matta bugünkü Matta değildir. Bugünkü Matta kopyanın kopyasının kopyasının kopyası... bir metindir ve bu metnin kasıtsız bile olsa birçok müstensih hatası içermesi kaçınılmazdır.

Bununla beraber konunun çok daha ciddi boyutları üzerinde de durulmalıdır. Çünkü kopya nüshalar arasında “müstensih hatası” tabiriyle açıklanamayacak ölçüde büyük uyumsuzluklar da göze çarpmaktadır. Bu aşamada işin rengi değişmektedir, çünkü artık İncil metinlerine uzun bir süreç boyunca yapılan ve anlam ve bağlamları bile değiştiren “bilinçli” müdahaleler söz konusudur. Bu müdahaleler genellikle müstensihlerin veya metinleri elden geçirenlerin teolojik görüşleriyle paralellik taşımaktadır. Hatta bazen hareket noktası mevcut metinlerin düzeltilmesi söylemi olmuştur. Nitekim bu faaliyet, J.S. Semler’den (ö. 1791) beri Batı literatüründe “recension” (düzeltme) tabir edilmektedir. Bilinen en meşhur düzeltme olarak Antakyalı meşhur teolog Lukianos’a (ö. 312), adı daha önce de geçen Origenes’e ve ayrıca İskenderiyeli Hesykhios’a (V. veya VI. yüzyıl) atfedilmektedir. Bunlar arasında muhtemelen Lukianos’un düzeltilmesi (İngilizce literatürde *Lucianic recension*) daha önemlidir. Çünkü onun oluşturduğu Yeni Ahit metinleri Antakya’dan Batı’ya geniş bir alana yayılmış, hatta modern uzmanlarca Süryanice Peşitta metniyle bile ilişkili görülmüştür. Lukianos’un Yeni Ahit’e yaptığı bu eleştirel düzeltme Ioannes Khrysostomos gibi Lukianos’la aynı geleneğe mensup önemli Kilise yazarlarınca da kullanılmıştır. Çok sonraki yüzyıllarda ise *Textus Receptus*’un temelini oluşturmuştur. Lukianos, burada Yeni Ahit’i müstensih

³¹ Vaganay, *An Introduction to New Testament*, 92.

hatalarından ve “sapkınların” kasıtlı tahriflerinden temizlemek istemiş olmalıdır. Ancak netice itibariyle onun metninin, örneğin Markos 4 özelinde, Hesykhios’un metninden farklı olduğu da belirtilmektedir.³²

Metin kritiği yöntemiyle yıllardır yapılan araştırmalar, İncil metinleri açısından bundan daha çarpıcı sonuçlar da ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Markos İncili’ne bakalım. Sonradan Markos adını alan ve “İncil” diye tanımlanan anonim metin, diğer üç İncil’den daha önceki tarihlerde, muhtemelen 68-70 yılları civarında oluşturulmuştur. Yani Markos, araştırmacıların çok büyük bir çoğunluğuna göre mevcut geleneksel İnciller’in en eskisidir. Bugünkü Markos İncili, çarpmıha gerilerek öldürülen İsa’nın dirildikten sonra önce Mecdelli Meryem’e, sonra havarilerine görüldüğünü, havarilerini Müjde’yi yaymak üzere tüm uluslara yolladığını ve ardından da göğe alınıp Tanrı’nın sağında oturduğunu ileri süren 16/9-20’inci pasajlarıyla beraber sonlanmaktadır.³³ Ancak metin kritiği bağlamında buradan ciddi sorunlar yükselmektedir. Çünkü Markos’un metnini içeren en eski el yazmaları, bugünkü Markos’ta 16/9-20’inci pasajlara tekabül eden bu kısmı ihtiva etmemektedir.³⁴ Bir başka deyişle, en eski İncilin metnini içeren en eski el yazmaları, bu İncilin sonraki el yazmalarında bulunan ve bugün Yeni Ahit’teki Markos metnine de esas teşkil eden el yazmalarından çok daha farklı şekilde bitmektedir. Dolayısıyla, İnciller’in en eskisi olan Markos’un özgün metni hem bugünkü Markos metninden farklıdır, hem de bugün itibariyle kendi metni de dâhil olmak üzere geleneksel dört İncilin son kısımlarıyla çelişmektedir. Bu gerçeğin

³² Detaylar için Bruce M. Metzger, *Chapters in the History of New Testament Textual Criticism*, (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 1963), 1-42.

³³ Bu kısmın Türkçe çevirisi şöyle verilmektedir: İsa haftanın ilk gününün sabahı dirilince, ilkin Magdalalı Meryem'e görüldü. Ondan yedi cin çıkarmıştı. Meryem gidip İsa'nın yas tutan, ağlayan arkadaşlarına haber verdi. İsa'nın yaşadığını ve Meryem'e görüldüğünü duymalarına karşın inanmadılar. Bu olayların ardından, yürüyerek kent dışına giden inanlılardan iki kişiye, başka bir biçimde açıklandı. Onlar da gidip öbürlerine haber verdi. Bunların sözüne de inanmadılar. İsa bundan sonra, sofrada oturan On Birler'e görüldü, imansızlıklarını ve katı yürekliliklerini kınadı. Çünkü O'nun dirildiğini görenlere inanmamışlardı. Onlara şu yolda buyruk verdi: “Dünyanın dört bucağına gidin ve Sevinç Getirici Haber'i herkese yayın. İman edip vaftiz olan kurtulacak; iman etmeyense yargılanacak. İman edenleri şu belirtiler izleyecek: Adımla cinleri çıkaracaklar, yeni yeni dillerle konuşacaklar, yılanları tutacaklar. Zehirli şeyler bile içseler hiç zarar görmeyecekler. Üstlerine ellerini koydukları hastalar iyi olacak.” Rab İsa onlarla konuştuktan sonra, göğe yükseldi ve Tanrı'nın sağında oturdu. Öğrenciler de gidip her yerde Söz'ü yaydılar. Rab onlarla birlikte çalışıyor, Söz'ü izleyen belirtilerle bildiriye doğruluyordu.

³⁴ Metzger, *Greek New Testament*, 122-128. Bu husus Markos İncili’nin bazı Türkçe tercümelerinde de dipnot halinde belirtilmektedir.

tespiti, eski el yazmalarının karşılaştırılması temelinde, yani metin kritiği yönteminin yardımıyla mümkün olmuştur. Buradan varılacak sonuç şudur: İsa'nın dirildikten sonra Mecdelli Meryem'e ve havarilerine görüldüğü, onları öteki uluslara elçileri olarak gönderdiği, ardından göğe çıktığı, Tanrı'nın sağında oturduğu, havarilerin gidip her yerde Söz'ü yaydıkları ve İsa'nın da onlarla beraber çalıştığı iddialarını içeren 16/9-20 pasajı, müstensihler yahut redaktörler tarafından Markos'un özgün metnine sonradan eklenmiştir.

Yuhanna İncili'nde aynı türden birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bugünkü Yuhanna metninde 7/53'ten 8/11'e kadar olan pasajlar aslında bu İncil'in metnine sonradan yapılmış eklemelerdir. Metin kritiği kapsamında yapılan analizler, bu kısmın yalnızca eski papirüslerde değil, IV. yüzyılı temsil eden el yazmalarında bile yer almadığı gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır.³⁵ Araştırmacılar, metin kritiği özelinde burada üç yönden inceleme yapmışlardır. Buna göre Yuhanna 7/53-8/11 arası bölüm, (i) en eski ve en iyi el yazmalarında yoktur. (ii) Bu kısmın yazı stili İncilin diğer bölümlerinden çok farklıdır. Ayrıca (iii) burada geçen birçok sözcük metnin kalan kısımlarında bulunmamaktadır.³⁶ Bunlar da bu kısmın sonradan yapılmış ilave olduğunu kanıtlayan verilerdir. Aynı şekilde bugün Yuhanna'da yer alan bütün bir 21. kısmın da bu İncilin metnine sonradan ilave edildiği bilinmektedir.³⁷

Yukarıdaki örnekler tarihsel süreçte İnciller'in metinlerine eklemeler (*interpolasyon*) yapıldığını ispatlamaktadır. Ancak bunun tam tersi durumlar da ortaya konulmaktadır. Bir başka deyişle, İnciller'in özgün metinlerindeki bazı kısımların bu metinlerden sonradan çıkarıldıkları örneklere de rastlanmaktadır. Yuhanna İncili 5/1 ve 6/1 pasajlarından bu olgu anlaşılmaktadır. Yuhanna 6/1'de Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας, "İsa, bu olanlardan sonra Celile Denizi'nin karşı yakasına geçti" denilmektedir. Hâlbuki Yuhanna 5/1 cümlesi καὶ ἀνέβη Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, "ve İsa Kudüs'e çıktı" ifadesini kullanmaktadır. İsa'nın 6/1'de verilen sahnede Celile Denizi'nde olması makul değildir. Çünkü İsa, 5/1 pasajına göre kilometrelerce uzaktaki Kudüs'tedir. Bu örnekte Yuhanna 6/1'deki Μετὰ ("sonra") sözcüğünün arkasını dolduracak türden bir anlatım, yani İsa'nın Kudüs'ten Celile Denizi istikametine doğru

³⁵ Helmut Koester, *Introduction to the New Testament, C. 2: History and Literature of Early Christianity*, 2. Basım (Berlin: Walter de Gruyter, 2000), 192; Frederick Fyvie Bruce, *The Gospel of John: Introduction, Exposition, Notes*, (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 1983), 413.

³⁶ Bart D. Ehrman, *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why* (San Francisco: HarperOne, 2013), 65.

³⁷ Francis J. Moloney, Daniel J. Harrington (ed.), *The Gospel of John* (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1998), 23.

yaptığı bir seyahat öyküsü, İncil'in özgün metninden çıkarılmış olmalıdır.³⁸ Ve netice itibarıyla Yuhanna İncili'nin de bugünkü şekliyle özgün yazarı tarafından düzenlendiği gibi olmadığı belirtilmektedir.³⁹ Bu olgu Yeni Ahit'in öteki metinleri için de geçerlidir.

II. Tercüme Meselesi ve İnciller

Metin kritiği çerçevesinde yapılan bilimsel analizlerin yanında, tercüme konusunun önemi de ortadadır. Tercüme probleminin arka planı, bugünkü İnciller'in Eski Yunancanın *koine* (=ortak) lehçesi kullanılarak yazılmalarıyla ilişkilidir. Zira İsa ve havarileri muhtemelen Aramice konuşmuşlardır. Bu yüzden buradan iki temel problem ortaya çıkmaktadır: Yunanca (i) ayrı bir dil sahasını ve ayrıca (ii) ayrı bir inanç ve kültür havzasını temsil etmektedir. Bu bağlamda İsa'nın ve havarilerin öğretileri, hem sözlü gelenek hem bugünkü İnciller (ve ayrıca diğer İnciller ve yazılı başka metinler) kanalıyla farklı bir dil ve kültür sahasına taşınmış olmaktadır. Hatta belki İsa'nın ve havarilerin şahsiyetleri ve öğretileri, sonradan taşındıkları bu yeni dil sahasında anlaşıldıkları şekliyle karşımıza çıkmışlardır. Böylece bu anlatımda geçen temel olgulardan birisi tercüme, bir diğeri ise kavram ve anlayışların başka bir kültür havzasında yeni bağlamlara kavuş(turul)masıdır. Ancak bu ikinci husus bu makale kapsamının dışında kalmaktadır.

Tercüme, bir metnin bir dilden diğerine çevirisidir. Tercümenin çok önemli ve çok zaruri bir entelektüel faaliyet olduğu şüphesizdir. Ancak bu faaliyet kendisine has bazı kusurları da beraberinde taşımaktadır. Bu bağlamda uzmanlara göre bir metnin bir dilden bir başkasına çevrilerek aktarılması, o metnin adeta yeniden yazılması anlamına gelmektedir. Çünkü hangi amaçla yapılırsa yapılsın tercüme metinden özgün metinde olmayan yeni bazı düşüncelerin, ideolojilerin, olguların yansıması kaçınılmazdır. Nitekim bu olgu da bir tür tahrifat olarak görülmektedir. Zira tercüme eden, yeni oluşturduğu metne ister istemez özgün metinde olmayan bir şeyler katmaktadır. Böylece tercüme yoluyla yeniden yazmak; yeni bir bağlam, yeni bir edebi tür, yeni araçlar üretmek olarak tanımlanmaktadır. Tercüme faaliyeti bir bakıma tercüme edilen metni yeniden şekillendirmektir. O metne özgün yazarından başka bir yazar tarafından başka türlü hayat verilmesidir.⁴⁰

³⁸ Thomas A. Wayment, "A Viewpoint on the Supposedly Lost Gospel Q", *Religious Educator: Perspectives on the Restored Gospel* 5/3 (2004), 109-110.

³⁹ Rudolf Bultmann, *The Gospel of John: A Commentary*, Önsöz: P.N. Anderson (Eugene, Oregon: Wipf & Stock, 2014), 10-11.

⁴⁰ Detaylar için bk. Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (Londra: Routledge, 1995).

Tercüme edilen bir metnin eski ve yeni dillerde hangi ölçüde uyumlu olduğu, yani tercüme metnin özgün metni hangi ölçüde yansıttığı, onun kendine has anlamlarını, kavramlarını ve bağlamlarını hangi oranda kapsayabildiği kritik bir meseledir. Üstelik mesele kutsal yazılara ilişkin ise çok daha çarpıcı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.⁴¹

İsa ve havarileri mesajlarını Aramice vasıtasıyla anlatmışlarsa, bugünkü İnciller ise Yunanca olarak yazılmışlarsa, bu durumu hangi seçenekler ışığında yorumlamak gerekir? Eğer İsa veya havarileri Sami kökenli bir dil kullanılarak bazı metinler kaleme almışlarsa, bugün bu gibi metinler elde olmadığına göre ya bunların çok erken tarihlerde başka dillere çevrildikten sonra yitip gittiklerini ya da çevrilmeden önce pek bir iz bırakmadan yok olduklarını farz etmek durumundayız.⁴² Her iki hâlde de varılacak sonuç aynıdır: İsa ve havarilerine ait ya da onlara atfedilen, özgün hliyle Sami dillerinden biriyle yazılan ve sözlü (ve belki yazılı) olarak vücut bulan rivayetler, ya bu Sami dilinden Yunanca'ya yapılan tercüme yoluyla veya ilk defa olarak Yunanca'da metinleşmişlerdir. Ve ayrıca bu Yunanca metinler II. yüzyıldan itibaren o zamanlar yaygın şekilde kullanılan Latince, Süryanice, Kıbtice gibi dillere de tercüme yoluyla aktarılmışlardır. Ancak buradan da birçok problem doğmaktadır. Çünkü tercüme İncil metinlerinin – üstelik amatör olması muhtemel yazarların elinden çıkmışlarsa- ne ölçüde sağlıklı oldukları tartışmaya açıktır. Bu durumu Antik Çağ'dan ve modern dönemden getirilebilecek birer örnekle anlaşılır kılmak mümkündür.

Erken yüzyıllarda Hıristiyanlar'ın tercüme kutsal metinleri arasında ciddi uyumsuzluklar var olmuştur. Bu olgu bazen Hıristiyanlığın sözcülerini rahatsız edecek seviyede hissedilmiştir. Örneğin Papa Damasus (305-384), Kitab-ı Mukaddes'in tercüme Latince el yazmaları arasındaki uyumsuzluklar konusuyla yakından ilgilenmiştir. Damasus, bunu çözülmesi gereken bir sorun olarak görmüş ve dönemin meşhur yazarı Hieronymus'u (347-420) sorunu çözmesi için görevlendirmiştir (382). Hieronymus'tan istenen Latince

⁴¹ Genel olarak kutsal metinlerin çevirisi meselesine dair konu bağlamında tespitler için bk. Ayla Akın-Muharrem Tosun, "Kutsal Kitap Çeviri Yöntemlerine Çeviribilimsel Bir Yaklaşım", *International Journal of Language Academy* 4/4 (2016): 59-77.

⁴² Aramice bir İncil düşüncesi ilk defa olarak IV. yüzyılda Kilise tarihçisi Eusebius tarafından II. yüzyılda yaşadığı farz edilen Hierapolis piskoposu Papias'ın birtakım ifadelerine atfen gündeme getirilmiştir. 1785'te Alman araştırmacı Lessing, İsa'nın ölümünden hemen sonraki süreçte Nasraniler tarafından Aramice bir İncil yazıldığı düşüncesini ortaya atmıştır. Bir sonraki aşamada Eichhorn (ö.1827), İnciller'in arkasında birçok kaynak bulunduğunu, ama bunların tümünün Aramice bir müşterek İncil'e kadar geri götürülebileceklerini öne sürmüştür. Buna karşın bunun aksi yönde görüşler de mevcuttur ve bu tartışma günümüzde de sürmektedir. Eusebius, Lessing ve Eichhorn örnekleri için bk. Farmer, *Synoptic Problem*, 1-14.

standart bir metin oluşturmasıdır. Zira hazırlanacak bu yeni standart metnin el yazmaları arasında mevcut uyumsuzlukları ortadan kaldırması umulmuştur. Hieronymus bu yeni metni oluşturmuştur. Onun bu standart ve resmi Latince metnine *Vulgata* (Latince *versio vulgata*'dan (Yun. βουλγᾶτα), "müşterek kullanılan versiyon") ismi verilmektedir.⁴³

Bu kısa örnek, tercüme meselesinin taşıdığı önemi gözler önüne sermektedir. İyi niyetli bile olsalar, tercümanların Hıristiyan kutsal metinlerini Latince'ye çevirirken birçok probleme yol açtıkları ve Latince metinler arasında ciddi uyumsuzluklar bulunduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki mesele yalnızca Antik Çağ ile sınırlı değildir. Çünkü İnciller özelinde tercüme problemi sonraki dönemlerin de ciddi bir sorunu olmuştur. Bu sorunu daha önce başka bir yerde tartışmuştum. Burada ise aynı yerden kısa bir alıntıyla hatırlatma yapmak istiyorum.⁴⁴

Esasında "güç" ve "otorite" sahibi beşer varlıkları tanımlayan, saygı anlamı içermesi dolayısıyla "efendi" veya "sahip" gibi kavramlarla karşılanan ve zamanla pagan tanrıları ya da tanrıçaları için de kullanılmaya başlanan Κύριος (*Kyrios*) sözcüğü, Yahudi kutsal yazılarının Yunancaya çevirisi sırasında Septuagint metnine de bazen Tanrı kavramının karşılığı olarak girmiştir.⁴⁵ *Kyrios*, İncil metinlerinde ve bütün Yeni Ahit'te de birçok defa geçmektedir. Kavram, Yeni Ahit'te bazen saygın veya otorite ve güç sahibi beşer varlıklar, bazen ise Tanrı için kullanılmakla beraber İsa'ya atfen de birçok defa geçmektedir ve burada farklı bağlamlar bahis konusu edilmelidir. Örneğın Yuhanna İncili 4/49 pasajında *Kyrios* kelimesi hitap anlamını yansıtan *Vocativus* hâldedir (Κύριε, *Kyrie*). Kitab-ı Mukaddes şirketinin 2008 tarihli Kutsal Kitap tercümesinde, burada geçen *Kyrios* (yani *Vocativus*'u olarak *Kyrie*) "Efendi" diye, yani beşer anlamıyla Türkçeye çevrilmiştir. Cümleinin bağlamında da gerçekten İsa'ya "Efendi" şeklinde bir hitap yapılmaktadır. Paralel bir durum, Yuhanna İncili 5/6'da da mevcuttur. Nitekim çevirmenler burada da *Kyrie*'nin Türkçe karşılığını "Efendi" şeklinde vermişlerdir. Zira burada da söz konusu pasajın bağlamı İsa'nın otoritesini ve saygın statüsünü vurgulama amacı taşımaktadır.

Ancak *Kyrios* (veya *Kyrie*) ifadesi bundan çok daha fazla "Rab" sözcüğüyle Türkçeye çevrilmektedir. Örneğın Matta İncili 7/21 pasajında *Kyrios*'un *Vocativus* formuyla karşımıza çıkan *Kyrie*, "Rab" biçiminde tercüme edilmiştir. Hâlbuki burada, tıpkı yukarıda geçen Yuhanna pasajlarındaki gibi, İsa'nın bir beşer olarak otoritesi ve saygın statüsü, hem de bizzat kendi

⁴³ Ehrman, *Misquoting Jesus*, 74-75; Bununla beraber *Vulgata* tamamıyla Hieronymus'un eseri değildir.

⁴⁴ Daha geniş bilgi için bk. Duygu, *İsa, Paulus, İnciller*, 244-246.

⁴⁵ Kavramın içerdığı anlamlara dair kapsamlı bir bilgilendirme için bk. G.W.B. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, (Oxford: Clarendon Press, 1961) 787-788.

ağzından nakledilmektedir. Öyle ki, bu pasajda kendisini dolaylı yoldan Tanrı ile mukayese eden İsa, kendi statüsünü Tanrı karşısında tamamıyla düşük bir kristolojik çerçevede tanımlamaktadır. İsa'nın buradaki ifadesine göre; ancak ve sadece Tanrı'nın isteğini veya iradesini (θέλημα τοῦ Πατρός, orijinal metinde "Baba'nın...") yerine getirenler kurtuluşa erişecek olan kimselerdir. Başka bir örnekte ise Luka İncili 7/13 pasajında İsa'ya atfen geçen *Nominativous* haldeki *Kyrios*, aynı şekilde "Rab" diye Türkçeye tercüme edilmiştir. Hâlbuki aynı pasajda İsa'nın mucizesine tanık olanlar onun bir peygamber olduğunu dile getirmişlerdir (7:16: Προφήτης μέγας ἦγέρθη ἐν ἡμῖν, "aramızdan büyük bir peygamber çıktı"). Dolayısıyla, Luka'nın Türkçe çeviri metnine göre İsa aynı pasaj içinde hem "Rab" hem de "peygamber" olarak tanımlanmaktadır. Fakat herkes tarafından bilindiği gibi "Rab" ve "peygamber" sözcükleri Türkçede ayrı anlamlara gelmektedir.

Bu örneklerden görülen, İnciller'in Türkçeye çevirisi sırasında tercümanlar işin içine kendi kanaatlerini katmışlardır. Onlar, böylece tercüme ettikleri metni yeniden şekillendirmişlerdir. Sami kökenli bir kelime olan "Rab", Kur'an-ı Kerim'de -birkaç istisna dışında- 962 yerde doğrudan Tanrı'ya nispet edilmektedir.⁴⁶ O halde İslam dinini benimsemiş toplumların lisanında ve Türkçede de, "Rab" sözcüğü öncelikle ve genellikle "Allah" kavramının karşılığı olmaktadır. Bu durumda Yeni Ahit'i Türkçe okuyanların İsa'ya henüz yaşamı sırasında "ilah" ya da "tanrı" vasfı verildiği algısına kapılmaları doğaldır. Ama bu algı genellikle yanıltıcıdır.

SONUÇ

Din ve tarih kavramları arasında bazı yönlerden yakınlık veya paralellik kurulabilir. Ama aralarında belirgin farklar da her zaman var olmaya devam edecektir. Herhangi bir *Din*, sorgulamayı ve araştırmayı en üst düzeyde teşvik ediyor olsa bile, eninde sonunda bir yerde kendi müminlerinden kayıtsız şartsız iman isteyecektir. Bir başka deyişle, her *Din*'in bünyesinde iman edilmesi gereken metinler ya da teorik anlatılar bulunmaktadır. *Tarih* açısından ise bu durum başkadır. Aslında *Tarih* de devasa boyutta teorik anlatılar ya da eski metinler/kalıntılar bütünüdür, ama burada kayıtsız şartsız bir iman hiçbir açıdan söz konusu değildir. Çünkü modern bir bilim dalı olarak *Tarih*i, kendi bünyesinde önemli bir yer tutan efsanelerden, mitlerden, hikâyelerden, abartılardan, hattâ masallardan ayıran temel olgu, onun yöntem ve metot esaslı olmasıdır. Bu bağlamda belirli yöntemlerle sorgulanmamış, belirli bir kritikten geçirilmemiş bir tarih anlatısı ya da tarihsel olduğu söylenen bir bilgi, modern bilimsel anlamıyla *Tarih* olamaz.

⁴⁶ İsmail Durmuş, "Rab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34 (İstanbul: Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988-2002), 373.

Eğer *Tarih* bir bilim ise, eleştirel bakış temelinde geliştirilen yöntemler ve metotlar sayesinde öyle olmuştur.

Bu kapsamda, kutsal metinlerin bilimsel ölçütlere göre yorumlanması noktasında birçok metot ortaya konulmuştur. Bunlardan birisi, bugün mevcut el yazmaları arasında karşılaştırmalar yapmak ve buradaki hataların tespiti üzerinden özgün metinleri yeniden inşa edebilmek arayışını ifade eden “metin kritiği” yöntemidir. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar, geleneksel İnciller’in tarihsel metinler olarak sorunlu olduklarını ortaya koymaktadır. Zira bu İnciller’e ait otograf nüshaların elde olmadığı, kopya metinlerin bile uzun bir tarihsel süreçte tahribata ve tahrifata uğradıkları, bu tahribatın ise müstensih ve redaktör kavramlarıyla ve bu metinlerin yeniden kopyalanması ve elden geçirilmesi işlemleriyle yakından bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İnciller’in metinleri, süreç içinde bilinçsiz müdahalelere, ama bundan daha fazla bilinçli şekilde yapılan eklemelere, düzeltmelere ve sansürlemelere maruz kalmışlardır.

İnciller, çok eski tarihlerden bu yana birçok farklı dile tercüme edilmişlerdir. Ancak bir metnin bir dilden diğerine çevirisi çok hassas bir konudur. Çünkü çevirmenlerin dikkatsiz davranmaları, liyakatsiz olmaları, bazı durumlarda yeni dilde eski dile ait kavramları tam olarak karşılayamamaları ya da İnciller örneğinde daha çok görüldüğü üzere tercüme metinlere kendi düşüncelerini katıp karıştırmaları, çok ciddi problemlere yol açmıştır ve açmaktadır. Büyük önem taşıyan kavramların, anlamların ve bağlamların, çeviri işlemi sırasında tercümanların manipülasyonları yüzünden değişti(rildi)kleri anlaşılmaktadır.

Böylece, İnciller’in tarihsel açıdan güvenilir metinler oldukları tezi sorunludur. Metin kritiği yöntemi bu konuyu el yazmaları açısından incelemekte ve İncil metinlerine sonradan yapılan müdahaleleri ortaya koymaktadır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bunca el yazmasının ve belki binlerce müstensih hatasının ortasında özgün metinlerin ortaya çıkarılması gerçekten çok zor bir uğraştır. Üstelik burada tamamıyla başarıya ulaşılsa bile problem bitmeyecektir. Çünkü mesele yalnızca sonraki dönemlerin müstensihlerine ya da redaktörlerine ilişkin değildir. Bizzat İnciller’in yazarları da aslen redaktörlerdir. Onlar, sözlü ve yazılı bazı kaynaklardan kendilerine ulaşan birtakım rivayetleri metinleştiren kişilerdir. Şüphesiz onlar da kendi kaynaklarını yeniden şekillendirmişlerdir. Nitekim bu makalede sadece ismen zikredilen “redaksiyon kritiği” yöntemi bunu kanıtlamaktadır. Öyleyse, İncil yazarlarının neyi ne kadar bildikleri sorusu ayrı bir tartışma, neyi ne kadar doğru yansıttıkları sorusu ise daha ayrı bir tartışma olmayı sürdürecektir.

Kaynaklar

- Adams, Nicholas. "A Disharmony of the Gospel", *The Vocation of Theology Today: A Festschrift for David Ford*. ed. T. Gieggs-R. Muers-S. Zahl. Eugene, Oregon: Cascade, 2013.
- Akın, Ayla-Tosun, Muharrem. "Kutsal Kitap Çeviri Yöntemlerine Çeviribilimsel Bir Yaklaşım". *International Journal of Language Academy* 4/4 (2016): 59-77.
- Andrew Gregory. *The Reception of Luke and Acts in the Period Before Irenaeus*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.
- Bağır, Muhammet Ali. "Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Ocak-Haziran 2014): 279-310
- Bloomberg, Craig L. *The Historical Reliability of the Gospels*. Illinois: InterVarsity Press, 1987.
- Frederick Fyvie Bruce. "The Chester Beatty Papyri". *The Harvester* 11 (1934): 163-164.
- Frederick Fyvie Bruce. *The Gospel of John: Introduction, Exposition, Notes*. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 1983.
- Bultmann, Rudolf. *The Gospel of John: A Commentary*. Önsöz: P.N. Anderson. Eugene, Oregon: Wipf & Stock, 2014.
- Chadwick, Henry. (ed.-terc.). *Origen: Contra Celsum*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Colwell, Ernest Cadman. "Biblical Criticism: Lower and Higher". *Journal of Biblical Literature* 67/1 (1948): 1-12.
- Cornett, Daryl. "Harmonization in the Patristic Period". *Harmony of the Gospels*. ed. S.L. Cox-K.H. Easley. 267-270. Nashville, Tennessee: Holman Bible, 2007.
- Court, John M. "The Growth of the New Testament". *The Oxford Handbook of Biblical Studies*. ed. Judith M. Lieu-J. W. Rogerson. New York: Oxford University Press, 2006.
- Demir, Şehmus. "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihsel Gerçekliği". *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (Bahar 2014): 103-122.
- Duran, Asım. "Aydınlanma ve Kutsal Kitap Yorumunun Tarihsel Dönüşümü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/2 (2017): 111-128.
- Durmuş, İsmail. "Rab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 34. İstanbul: Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988-2002.
- Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller: Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018.

- Duygu, Zafer-Akalın, Kutlu. (ed.-haz.-terc.). *Kristolojiye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. İstanbul: Divan Yayınları, 2018.
- Ehrman, Bart D. *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Ehrman, Bart D. *Lost Scriptures: Books That Did Not Make It Into the New Testament*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*. San Francisco: HarperOne, 2013.
- Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writing*. 2 Basım. New York: Oxford University Press, 2000.
- Ehrman Bart D. *Studies in the Textual Criticism of the New Testament*. ed. Bruce M. Metzger, Leiden-Boston: Brill, 2006.
- Ehrman, Bart D.-Plese, Zlatko. *The Apocryphal Gospels: Texts and Translations*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Epp Eldon J.- Fee, Gordon D. *Studies in the Theory and Method of New Testament Textual Criticism*. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 2000.
- Farmer, William R. *The Synoptic Problem: A Critical Analysis*. New York: The Macmillan Company-Londra: Collier-Macmillan Limited, 1964.
- Fremantle, W.H.-Schaff, Philip. (İngilizce trc.). *The Sacred Writings of St. Jerome*. Jazzybee Verlag, 2017.
- Hill, Charles E. "Polycarp Contra Marcion-Irenaeus Presbyterial Source in AH 4.27-32". *Studia Patristica*: c. XL. ed. Frances Margaret Young, Mark J. Edwards, Paul M. Parvis. 399-412. Louvain: Peeters, 2006.
- Hobson, Alphonzo Augustus. *The Diatessaron of Tatian and the Synoptic Problem: Being an Investigation of the Diatessaron for the Light Which It Throws Upon the Solution of the Problem of the Origin of the Synoptic Gospels*. Chicago: Chicago University Press, 1904.
- Hoffmann. R. Joseph. (ed.-trc.). *Celsus, On the True Doctrine: A Discourse Against the Christians*. New York: Oxford University Press, 1987.
- Hoffmann. R. Joseph. (ed.-trc.). *Porphyry's Against the Christians: The Literary Remains*. New York: Prometheus Books, 1994.
- Holladay, Carl R. *A Critical Introduction to the New Testament: Interpreting the Message and Meaning of Jesus Christ*. Nashville: Abingdon Press, 2005.
- Hunt, Emily J. *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian*. Londra-New York: Routledge, 2003.
- Jongkind, Dirk. "The Text and Lexicography of the New Testament in the Eighteenth and Nineteenth Centuries". *A History of Biblical Interpretation: C. 3 The Enlightenment through the Nineteenth Century*. ed. A.J. Hauser-D.F. Watson. 274-299. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2017.

- Jongkind, Dirk. *An Introduction to the Greek New Testament*. Wheaton, Illionis: Crossway, 2019.
- Koester, Helmut. *Introduction to the New Testament, C. 2: History and Literature of Early Christianity*. 2. Basım. Berlin: Walter de Gruyter, 2000.
- Kruger, Michael J. *Canon Revisited: Establishing the Origins and Authority of the New Testament Books*. Wheaton, Illinois: Crossway, 2012.
- Lampe, G.W.B. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- Licona, Michael R. *Why Are There Differences in the Gospels? What We Can Learn From Ancient Biography*. New York: Oxford University Press, 2017.
- Meral, Yasin. "Spinoza'nın Teolojik-Politik İncelemesinde Tanah Eleştirisi". *Mukaddime* 6/1 (2015): 19-46.
- Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Londra-New York: United Bible Societies, 1971.
- Metzger, Bruce M. *Chapters in the History of New Testament Textual Criticism*. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 1963.
- Metzger, Bruce M.-Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. 4. Baskı, New York: Oxford University Press, 2005.
- Moloney, Francis J., Harrington, Daniel J. (ed.). *The Gospel of John*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1998.
- Polat, Salahattin. "Çok Anlamalı, Çok Boyutlu ve Disiplinlerarası Bir Kavram: "Metin Tenkidi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/1 (2008): 7-28.
- Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010.
- Schneemelcher, Wilhelm. (ed.). Robert McLachlan Wilson (İngilizce trc.-ed.). *The New Testament Apocrypha, 1. Cilt, Gospels and Related Writings*. Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 1991.
- Stanton, Graham. *Gospel Truth? New Light on Jesus and the Gospels*. Valley Forge, Pennsylvania: Trinity Press, 1995.
- Tarakçı, Muhammet. "Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010): 183-213.
- Vaganay, Leon. *An Introduction to New Testament Textual Criticism*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1991.
- Van Dam, Raymond. *Leadership and Community in Late Antique Gaul*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 1985.
- Van Der Kooij, Arie. "Textual Criticism", *The Oxford Handbook of Biblical Studies*. ed. Judith M. Lieu-J.W. Rogerson. 579-590. New York: Oxford University Press, 2006.

- Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Londra: Routledge, 1995.
- Watson, Francis. "The Fourfold Gospels", ed. S.C. Barton, *The Cambridge Companion to the Gospels*. 34-52. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Watson, Francis. *Gospel Writing: A Canonical Perspective*. Michigan, Grand Rapids: W.B. Eerdmans, 2013.
- Wayment, Thomas A. "A Viewpoint on the Supposedly Lost Gospel Q", *Religious Educator: Perspectives on the Restored Gospel* 5/3 (2004):105-115.
- Westcott, Brooke Foss- Fenton John Anthony, Hort. (ed.). *The New Testament: In the Original Greek*. Londra-New York: Macmillan, 1896.
- Wiles. Maurice F. *The Spiritual Gospel: The Interpretation of the Fourth Gospel in Early Church*. New York: Cambridge University Press, 1960.
- Ziegler, Robert A. "Augustine of Hippo's Doctrine of Scripture: Christian Exegesis in Late Antiquity". *Primary Source* 5/2 (2015): 33-39.